

Per començar, algunes idees amb les quals prendre impuls i...

Elogi de la imaginació radical o contra les presons del possible

Sílvia Navarro Pedreño

Treballadora social i sociòloga. Facilitadora en processos d'innovació i aprenentatge organitzacional. Creadora i responsable del projecte "rayuela creActiva"

"Una mica d'impossible o m'ofego".
Marina Garcés

Que la realitat sempre supera la ficció ja ho sabem, no és cap novetat. Encara més, crec que si l'argument d'aquest 2020 l'hagués escrit un guionista, ara seria, sense cap mena de dubte, el professional més cotitzat i amb més projecció del món. Vaig acceptar agraïda la proposta de col·laborar en aquest número monogràfic de l'RTS sobre creativitat i innovació pocs mesos abans que un virus amb un diàmetre mitjà de seixanta-set nanòmetres, un agent acel·lular que necessita un altre ésser viu per replicar-se, capgirés, d'un dia per l'altre, les vides de tots els habitants del planeta, condemnant-nos a viure dins d'una mena de distopia digna de la millor sèrie de Netflix.

Al començament, encara en estat de xoc, quan no podíem creure que estava passant allò que no havíem imaginat mai, com a primera reacció a una realitat que esclatava i es desintegrava en infinits bocins, algunes veus, probablement tant benintencionades i optimistes com ingènues, es van fer sentir simulant un oracle. Ben convençudes, aquelles veus van defensar que aquesta crisi sense precedents significava la fi d'un món esgotat i que això era una oportunitat, que d'aquesta experiència tan inèdita segur que sortiríem millors, que la nostra vulnerabilitat (per fi descoberta) era també la nostra fortalesa, que no hi havia cap altre camí que la cooperació i la solidaritat per no deixar ningú enrere, que més que mai era el temps d'innovar, de reconstruir junts o, encara millor, de construir de nou.

Avui les onades ferotges d'aquest tsunami que són les crisis múltiples generades per la pandèmia ens continuen amenaçant sense compassió i no ens donen treva. Han passat els mesos però, de moment, l'única certesa i realitat constatable és que seguim immersos en una "nova normalitat" que és com l'antiga (si d'allò en podíem dir normalitat), però amb virus inclòs. En aquest punt, el que sí que ens ha quedat ben clar és que aquesta crisi no és, per defecte, una oportunitat i que no necessàriament traurà el millor de nosaltres, que la pandèmia sí que sap de classes socials i que les desigualtats es propaguen a la mateixa velocitat de vertigen que el

virus. Igualment, s'ha evidenciat que la política i les institucions no tenen cap sentit si no treballen a favor de la vida, si estan lluny del patiment quotidià i de la manca d'horitzons de totes aquelles persones colpejades per tantes pèrdues.

No ens enganyem. Tot el que està passant i el que estem vivint no té a veure amb un món fulminat de sobte per la pandèmia. En tot cas, crec que la crisi provocada per la COVID-19 ha vingut per evidenciar que ja vivíem en un món esgotat feia temps, malgrat que no ho volíem admetre. Per això, anàvem fent com si res, sortint del pas, mirant cap a una altra banda, acrítics, adaptats, instal·lats en lògiques de pensament i d'acció caduques, i que més que transformar realitats les refermaven o, en el pitjor dels casos, les cronificaven. El més inquietant és pensar que, superada aquesta crisi, quan tot això acabi, pot passar que no hàgim après res com a societat i que tot continuï igual. Podria succeir, fins i tot, que ni tan sols la pandèmia i les seves conseqüències ens hagin servit per saber que sabem menys del que creiem i que, per això, aprendre, desaprendre i reaprendre constantment és tan vital com l'aire per respirar. Perquè, de què serveix que el món canviï si nosaltres ens hi continuem relacionant com sempre i no deixem d'intervenir-hi amb els mapes i els esquemes del passat, que han quedat obsolets?

Si aquesta reflexió la traslладem a l'àmbit dels serveis socials, podríem dir que "ha plogut sobre mullat", perquè abans de la pandèmia ja necessitaven amb urgència actualitzar-se i repensar-se en profunditat. La situació dels serveis socials era crítica, pura subsistència, estaven tocats i pràcticament enfonsats, sobretot, per la manca de visió i de capacitat d'innovació i, per tant, d'incidència real en la societat. Amb la pandèmia, enfrontats els serveis socials, cos a cos, a la brutal pressió de l'emergència, s'ha fet més evident que mai la seva miopia per llegir les realitats socials, la manca d'articulació i l'absència d'estratègia, de flexibilitat i d'eficàcia organitzativa, la falta de recursos i d'agilitat en la seva gestió. I, a més, molt sovint, tot això amb el paisatge humà de fons d'uns equips desbordats i d'uns professionals poc cuidats.

Quan el veritable repte era sostenir empàticament, acompanyar i oferir a la ciutadania més i millors suports adaptats a la gran diversitat de situacions que cal atendre, en general, el que s'ha imposat és la reproducció rígida i automàtica de les respostes reactives i limitades de sempre. A més, no hi ha res que apunti que això pugui ser diferent si no hi ha temps, espai ni, sobretot, voluntat i intel·ligència per fer autocrítica, per a la reflexió sobre l'experiència i per aprendre'n. És paradoxal que quan se suposa que els serveis socials són, per fi, reconeguts com a essencials, situats a hores d'ara al límit del col·lapse, cada cop els costi més connectar les respostes que ofereixen amb el que és veritablement essencial i que dona sentit a la seva existència i a la seva missió. Probablement, la principal innovació que necessiten avui els serveis socials i, en general, el conjunt de serveis de benestar social, és reconnectar amb aquesta essència, amb la seva vocació humanista, crítica, transformadora i de construcció col·lectiva d'una

societat més justa i inclusiva, en la qual tothom pugui trobar oportunitats vitals suficients per tenir una existència digna i plena.

Com podriem començar a avançar en aquesta direcció? Jo diria que, sobretot, deixant d'esperar que siguin les circumstàncies, els factors de context o els agents externs els que provoquin que, per fi, algun dia, alguna cosa canviï o millori. No serà la simple arribada d'una o de múltiples crisis superposades el que portarà de la mà, necessàriament, la innovació i el canvi. Insisteixo, abans de la pandèmia ja ens sobraven els motius per innovar i... El que farà que els serveis que es dediquen a l'acció social surtin renovats i reforçats d'aquesta prova de foc que és la pandèmia –o, per contra, tocats de mort definitivament– serà que la multiplicitat d'actors que els configurem (polítics, directius, professionals...) activem al màxim la nostra capacitat d'autocrítica i de comprensió. Necessitem mirar-nos cap endins i entendre per què tenim tantes resistències a pensar diferent, a imaginar sense límits, a proposar-nos nous reptes, a arriscar, a donar-nos permís per tenir noves idees, a provar i a experimentar-hi, a aprendre del que fem (també i sobretot dels errors), a generar junts i compartir coneixement, a convertir les nostres organitzacions en espais més humans i intel·ligents on sigui possible créixer i desenvolupar-nos, gaudir i ser més feliços.

Sense comprendre el que ens passa i per què ens passa, no podrem mai fer res de diferent del que ja estem fent i, per tant, la innovació no deixarà mai de ser un discurs molt allunyat de les nostres pràctiques quotidianes. Qualsevol dreuera que prenguem tindrà poc recorregut, perquè la innovació no demana només incorporar noves metodologies o canviar formes de fer per provocar un canvi aparent. La innovació implica un canvi molt més profund: de les formes de mirar, de pensar i de relacionar-nos, dels principis, valors, creences, aspiracions i fites que ens guien, de la nostra cultura de treball i de la nostra forma de viure i de sentir l'exercici professional. En definitiva, la innovació suposa un canvi en nosaltres mateixos, implica connectar amb el sentit profund i el fi últim que la fa necessària. Per mi, aquest sentit profund té a veure amb la construcció d'una societat que posi la vida, els vincles i el bé comú al centre. I, evidentment, per construir aquest tipus de societat no serveix qualsevol intervenció social. A parer meu, la pràctica innovadora ha d'estar al fidel servei d'una intervenció social inquieta i inconformista, implicada i sensible, valenta i arriscada, imaginativa i esperançada, creativa i estratègica, forjadora incansable de vincles i d'energia col·lectiva orientats a crear noves realitats.

Els articles que configuren el bloc inicial del monogràfic, amb l'objectiu de generar un marc teòric de partida, aprofundeixen justament en aquestes qüestions de fons que, tot i ser claus, sovint es passen per alt. Em refereixo al sentit de la innovació, per què és imprescindible avui en la intervenció social, com l'hem d'entendre si realment volem que tingui incidència i un impacte transformador, quines implicacions té i com ens interpel·la, què ens reclama, què ens aporta... Cercant el diàleg necessari i virtuós entre la teoria i la pràctica, a aquest marc inicial segueix un conjunt d'experiències diverses d'innovació relacionades amb la planificació i la prestació de suport social a la ciutadania, amb la transformació dels

contextos organitzatius, i amb la formació, el desenvolupament professional i la producció col·lectiva de coneixement.

Aquestes experiències, com tantes altres, ens demostren que, malgrat els nombrosos condicionants, obstacles i dificultats de tota mena, la pràctica innovadora, a més de necessària, és possible. Visibilitzar i compartir les experiències d'innovació és fonamental, ja que l'aprenentatge generat a partir de la seva sistematització i la seva difusió pot convertir-les en un model o una guia per altres possibles projectes que es puguin impulsar. Quan s'ha arribat al pic del desànim i de la rutina asfixiant, cal deixar en quarantena permanent les pors, les inseguretats i tot allò que anestesia i segresta el nostre potencial creador. Cal desescalar, deixar d'estar tancats en nosaltres mateixos i de protegir-nos posant excuses, enganyant-nos creient que estem immunitzats per sempre davant la temptació o el virus de l'estatu quo i, intel·ligentment i saludablement, cal deixar-nos encomanar per la inspiració, la motivació i el talent d'altres.

Immersos en l'actual oceà de complexitat i d'incertesa en què estem immersos, del qual només podrem sortir indemnes aprenent a ser més creatius i estratègics, tan sols ens queda assumir humilment que no podem predir quin és el futur que ens espera, però sí que el podem crear. No obstant, cal creure en el futur per poder-lo crear, cal deixar de conjujar de memòria i per costum els verbs en passat i començar-los a conjujar en futur i en condicional, amb els ulls brillants i la veu tremolosa, com els infants quan emocionats fan alguna cosa per primera vegada. És necessari abraçar tots els "podríem" del món, fer-ne d'aquests els nostres millors aliats, omplir-nos fins a vessar del seu optimisme pràctic i del seu potencial transformador. El futur depèn del que fem i, també, del que no fem ara, en aquest present tant desafiant.

Només si actívem al màxim la nostra capacitat imaginativa i creadora, propositiva i d'acció radical, aconseguirem sortir de les presons del possible, desafiant i transgredint els límits del territori sempre estret del que és viable, desplaçant i estenent els seus confins, portant-los lluny, sempre una mica més enllà. Tan sols el coratge d'apostar per aquesta opció valenta i compromesa ens pot convertir, a tots aquells que formem part dels serveis de benestar, en creadors d'un relat, en guionistes d'una història amb la trama i el desenllaç que nosaltres triem, en protagonistes de tot allò de diferent que pot esdevenir. Si realment ens ho proposem, qui sap si algun dia podrem dir que allò que semblava una ficció s'ha convertit en una realitat, de la qual sentir-nos responsables i orgullosos. Fins i tot, qui sap si llavors també la realitat superarà, en positiu, la ficció.

Potser fa massa temps que fem el que ens sembla possible, però ara ja ha quedat clar que amb això no n'hi ha prou. Ara toca una certa dosi –o, encara millor, una sobredosi– d'impossible. Crec que és justament la resignació i el conformisme davant del que donem per impossible el que ens té atrapats, captius de tantes coses, també de nosaltres mateixos. Ens atrevim a mirar endavant, a imaginar quina societat volem i a fer possible la intervenció social que pot ajudar a construir-la? Aquesta és la qüestió nuclear i, fins i tot, jo diria que revolucionària. Només si aprenem

a imaginar lliurement podem transgredir l'ordre establert, obrir el focus per ampliar el territori del que és possible o, cosa que és el mateix, obrir escletxes en la realitat per on s'escoli l'aire i la llum. La nostra civilització ha anat evolucionant al llarg d'una llarga cadena d'impossibles que, en algun moment, van deixar de ser-ho i que ens van permetre tocar amb els peus el fons, prendre nou impuls, emergir a la superfície i agafar aire per no ofegar-nos i continuar endavant. Justament, en temps de crisi com l'actual, és quan el que semblava impensable i irrealitzable reclama amb més força i urgència fer-se real. El que finalment acabi esdevenint tindrà a veure amb si decidim activar la nostra capacitat d'imaginació radical i creadora o la nostra capacitat de resignació i d'oblit. Quina és l'opció que triem?